

KUR'ÂN'DA GAYR-İ SARÎH NEHİY Mehmet Ata DENİZ*

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 30 Ekim/October 2018

Kabul Tarihi/Accepted: 13 Aralık /December 2018

Yayın Tarihi/Published: Aralık/December 2018

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık/December

Cilt/Volume: 5 • Sayı / Issue: 2 • Sayfa /Pages: 13-31

Atıf/Cite as

Mehmet Ata DENİZ, Kur'ân'da Gayr-i Sarîh Nehiy

Dr. Öğr. Üyesi Mardin Artuklu Üniversitesi, 5/2 (2018): 13-31

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright©

Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi tarafından yayınlanmıştır. Tüm hakları saklıdır.

Published by Bartın University, Faculty of Sciences, Bartın, Turkey. All rights reserved.

Özet

Nasrlarda geçen hitap ve ifade kalıplarından yola çıkarak mükellefi doğrudan ilgilendiren hükümlere varmak mümkündür. Vücûb, hürmet, ibaha, kerâhe ve nedb şeklinde sıralanan beş teklifi hüküm, söz konusu dinî hitap ve formlarıyla (sîga) ilgilidir. Nehyin, bu beş teklifi hükümden biri olan hürmete delalet ettiği bilinmektedir. Ayrıca nehyin bir kısmı sarîh bir kısmı ise gayr-i sarîhtir. Sarîh nehy, belli kalıplarla doğrudan yasaklama olup nehy-i hazır ve nehy-i gaip sîgalarıyla oluşurken gayr-i sarîh nehy isim, fiil ve şart gibi cümlelerde bu sîgalar dışında farklı kalıplarla oluşabilmektedir.

Bu çalışmamız Kur'ân'da gayr-i sarîh nehy ile ilgili olup bu konunun Kur'ân'da nasıl kullanıldığını değerlendirmenin ve delaletinde bulunan kapalılığı gidermeye çalışmanın önemli olduğu hususunda şüphe yoktur. Bu amaca yönelik olarak gayr-i sarîh nehye delalet eden Kur'ân nasrlarını tespit etmeye çalıştık. Bu hususta istikrâî (tümevarım) metodunu kullanmayı tercih ettik. Dolayısıyla âyetleri dil açısından değerlendiren tefsir kaynaklarıyla ilgili fıkıh usûlü eserlerinden yararlandık.

Anahtar Kelimeler: Nehiy, Sarîh, Gayr-i Sarîh, Delâlet

INEXPLICIT PROHIBITION IN QUR'AN

Abstract

As it is known, the five responsible provisions concatenated as vucub, hurmet ibaha, vexation (kerahet) and acceptance (nedb) are related with religious addressing and forms. Prohibition (nehy) is the primary as the command (emir) among these five responsible provisions. While a part of the Prohibition in question is explicit, the other part is inexplicit.

This study is about inexplicit prohibition in Qur'an. It is absolute that trying to remove the closeness in signification (delalet) of the inexplicit prohibition (nehy) meets an important deficit. Because the Qur'an is sent down according to grammatical features of

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, mehmetata.elhuseyni@hotmail.com

Arabic language, it is known that the Qur'an uses different statement to prohibit anything. With the help of inductive method for determination of Qur'anic nas pointing inexplicit prohibitions, it is benefited from tafsir and works of methodological fiqh evaluating verses of Qur'an in terms of language.

Key Words: Prohibition, Explicit, İneexplicit, Signification (Delalet)

Giriş

Dini hükümler büyük oranda emir ve nehye dayanmaktadır. Bundan dolayı emir ve nehye konusu bütün usûl eserlerinde lafızlar bahsinde detaylı olarak açıklanmaktadır. Vücûb, hürmet, ibâha, kerâhe ve nedb şeklinde sıralanan beş teklifi hüküm, teklifi hitap ve formlarıyla (sîga) ilgilidir. Nehiy de emir gibi bu beş teklifi hükmün başında gelmektedir. Söz konusu nehyin bir kısmı sarîh, bir kısmı ise gayr-i sarîhtir. Usulcüler arasında sarîh nehyin sîgaları ve tahrime delaletiyle ilgili ciddi bir ihtilaf söz konusu olmamıştır. Ancak aynı durumun gayr-i sarîh nehiyle ilgili olarak geçerli olmadığını söylemek mümkündür. Özellikle gayr-i sarîh nehiyle ilgili sîgaların belli özelliklerle formüle edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmamız münhasıran Kur'an'da gayr-i sarîh nehiy ile ilgilidir. Gayr-i sarîh nehyin hem sîgalarını tespit etmek hem de tıpkı sarîh nehiy gibi tahrime delaletini temellendirmeye çalışmak, bu alanda görülen ilmi bir ihtiyacı gidermeye matuftur.

Nehye delalet eden kavramlar doğrudan şer'î ahkâmın sübutuna vasıta olduklarından âlimler tarafından çok önemsenmişlerdir. Bundan dolayı daha çok usulle ilgili eserlerde nehiy ve delaleti hakkında müstakil yahut konu başlığı olarak çalışmalar yapılmıştır.

Kelamcı usulcüler genelde nehyi nass, zâhir, mücmel ayırımında zâhirin kısımları arasında inceler. Bu kapsamda nehye mahsus eserler de yazılmıştır. Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî eş-Şâfiî (ö.761/1359) *Tahkîku'l-Murâd fî Enne'n-Nehye Yaktadi'l-Fesâd* adlı eserinde nehyin fesadı gerektirdiği hususunu detaylı bir tarzda açıklamıştır.¹ Nehiy ve delaleti Hanefî usul eserlerinde ise genelde hâss lafız kapsamında değerlendirilen emir ve nehiy bahislerinde ele alınmaktadır. Bu kapsamda örneğin Serahsî (ö. 490/1097), *Usul*'ünde emir ve nehyin önemine vurgu yaparak diğer konulardan önce ele alınmalarının gereğini belirtmiş, onların bilinmesiyle haram ve helâlin birbirinden ayırt edileceğini beyan etmiştir.² Son dönemde bu hususta yapılan araştırmalar kapsamında Hasan Ali Görgülü'nün nehiy hakkındaki çalışmasında³ nehiy kavramı, hem Kur'an'da hem de sünnette sarîh ve gayr-i sarîh iç içe olacak şekilde muhtelif açılardan değerlendirilmiştir. Aynı şekilde Yusuf İbrahim Yücel de yüksek lisans tezinde,⁴ hâss, âmm, müşterek, hakikat, mecaz ve zâhir gibi lafızların delaleti bağlamında manâsının fesat ve butlan boyutu dâhil olmak üzere nehyi birçok açıdan geniş bir şekilde ele almıştır. Dolayısıyla bu iki çalışmada nehiy, değişik boyutlarıyla

¹ Salahuddîn Ebû Saîd Halîl b. b. Abdillâh Keykeldî el-'Alâî ed-Dîmaşkî eş-Şâfiî, *Tahkîku'l-Murâd fî Enne'n-Nehye Yaktadi'l-Fesâd*, Küveyt: Dârü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, ts.

² Ebû Bekir Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, , *Usul*, Beyrut: Dârü'l-Marife, ts., s.124.

³ Hasan Ali Görgülü, "Nehyin Delaleti Konusunda Usulcülerin Görüşleri", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi C. I, Sayı: 25, Yıl: 2010, s. 74-104.

⁴ Yusuf İbrahim Yücel, *İslam Hukuk Usûlünde Nehiy*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

açıklanmış ve değerlendirilmiştir. Fırû-i fikhın oluşumunda sarîh yahut gayr-i sarîh nehyin etkisi bağlamında bazı usul eserlerinde bu meseleye muhtelif konular kapsamında dağınık vaziyette de rastlamak mümkündür. Bu eserlerde nehyin hâss mı yoksa müşterek bir lafız mı olduğu, nehyin kendine has bir sîgasının olup olmadığı, nehyin ifade ettiği anlamlar ve nehyin yasaklanan fiili hükümsüz kılıp kılmadığı gibi konuların tartışıldığı görülmektedir. Söz konusu çalışmalarda genel anlamda nehy ve delaleti işlendiğinden sünnette geçen nehy sîgaları da değerlendirilmekte, ayrıca tahrim, kerahet, fesat, butlan, tekrar ve fevr gerektirip gerektirmediği gibi değişik açılardan ele alınmaktadır. Kur'ân'da gayr-i sarîh nehye mahsus ulaşabildiğimiz bir çalışmaya rastlamadık.

Sarîh ve gayr-i sarîh nehy mahiyet olarak aynı şeyi ifade etmektedir. Bu çalışmada Arapçanın dil özelliklerine uygun olarak nazil olan Kur'ân'da geçen gayr-i sarîh nehy ele alınmıştır. Zira sarîh nehy iki bağlamda değerlendirilir: Sarîh nehye mahsus lafızlar ile söz konusu lafızların manaya delaleti. Sarîh nehyin lafzi boyutu genel olarak ihtilafa konu olmamışken söz konusu lafızların manaya delaleti ihtilafından bahsedilebilir. Gayr-i sarîh nehy ise usulcüler arasında hem lafız hem de delalet açısından ihtilafa konu olmuştur.

Gayr-i sarîh nehye delalet eden Kur'ân naslarının tespitinde istikrâî (tümevarım) metoda itimat etmeyi uygun bulduk. Bu hususta âyetleri dil açısından değerlendiren Zemahşerî ve Kurtubî gibi âlimlerin tefsirleri yanında ilgili usûl eserlerinden de istifade etmeyi ihmal etmedik.

Bu kapsamda nehyin sözlük ve terim anlamını yaptıktan sonra gayr-i sarîh nehyi Kur'ân'dan örneklerle açıklamaya çalışacağız. Sonuçta genel bir değerlendirmeye yer vereceğiz. Konunun detaylarına girmeden önce nehyin sözlük ve terim anlamını değerlendirmek durumundayız.

A. Nehiy Kavramı

Nehiy sözlükte "bir şeyin gayesi ve ulaşma" anlamındadır. "haberi أنهيت إليه الخبر" ona ulaştırdım" anlamındadır. Her şeyin sonu (نهاییه) ise "gayesi"dir. "نهيته عنه" onu (o işi) yapmaktan engelledim" anlamı da bu kapsamdadır.⁵ Söz konusu sözlük anlamından dolayı akla نهية "nühye" denmektedir. Zira sahibini doğruya aykırı hareket etmesini engeller.⁶ Usûlî bir terim olarak nehy "yapılması istenmeyen bir hususla ilgili olarak isti'lâ yoluyla fiilin yapılmamasını söylemektir."⁷ Başka bir ifadeyle nehy "Bir işten kaçınmayı buyurucu bir tarzda talep etmeye delalet eden söz" demektir.⁸ Usulcüler bir talebin nehy sayılabilmesi için, muhatabın mertebeye aşağıda olmasını şart koşmuşlardır.

Nehyden, hem sözlük hem de terim anlamı itibariyle fiilden engelleme, yasaklama (الكف عن الفعل) kastedilir. Bu hitabın da gayesidir. Bu anlamda لاتفعل (yapma!) ifadesi men etme ve sonlandırma içermektedir. Ancak bunun nehy anlamı kazanması için Allah'ın bize yahut babanın çocuğuna hitabı gibi isti'lâ (mertebeye yüksekten daha aşağıda olana yönelik) olması gerekmektedir. İsti'lâ

⁵ Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya el-Kazvinî er-Râzî, *Mekâyisi'l-Lüğâ*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979, C. V, s.359.

⁶ Zeynuddîn Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdilkâdir er-Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, Dımaşk: Dâru'l-Basâir, 1987, s. 284.

Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl ilâ Tahkiki'l-Hakki min İlmi'l-Usûl*, Dımaşk: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 2009, s. 192.

⁷ Muhammed b. Ali et-Tayyib Ebu'l-Huseyn el-Basrî el-Mutezilî, *el-Mutemed fî Usuli'l-Fikh*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403, C. I, s. 168.

⁸ Şîrâzî, Ebû İbrahim b. Ali b. Yusuf, *el-Luma' fî Usuli'l-fikh*, Beyrut: Mektebetü Nizam, 2013, s. 65; Yunus Apaydın, "Nehiy", (DİA), c.XXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006 s. 544-547.

yoluyla olmayan ifadeler nehiy anlamı söz konusu olmaz. Mesela لَا تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا (Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme.)⁹ âyetinde mertebeye altta olandan üste doğru bir durum söz konusu olduğundan hakiki bir nehiyden bahsedilemez.¹⁰ Usulcüler ayrıca nehiyin yalnız sözde hakikat, fiilde ise mecaz olduğunu savunmuşlardır.¹¹ Bu bilgiler ışığında nehiy, “İsti'lâ yoluyla, kesin bir şekilde (cezmen) ve kendisine has bir sığayla bir fiilden el çekmenin sözle talep edilmesi”¹² şeklinde tanımlanabilir. Bu durumda nehiyin tanımında lafız, talep, kesinlik (cezm), isti'lâ ve sığa gibi unsurlar göze çarpmaktadır. Ebû İshâk eş-Şirâzî gibi âlimlerin muhalefetine rağmen cumhur usulcüler, dilde nehiy için konulmuş bir sığanın varlığını kabul etmektedir.¹³ Dolayısıyla daha önce temas ettiğimiz gibi nehiy iki kısma ayrılır: Sarîh nehiy ve gayr-i sarîh nehiy. Her birinin de kendine özgü kalıpları söz konusudur. Önce sarîh nehiyin kalıplarına temas etmek durumundayız.

1. Sarîh Nehiy

Sarîh nehiy, nehy-i hâzır ve nehy-i gâib sîgaları gibi lafızlarla açık bir şekilde fiilin yapılmasını yasaklayan nehiy türüdür. Genel olarak üç sığa (kalıp) hâlinde ortaya çıkar. Söz konusu sîgaları şöyle sıralamak mümkündür:

a. Başında Nehiy Lâ'sı (لَا) Bulunan Müzari Fiil

Başında nehiy edatı bulunan müzari fiil söz konusu fiilin doğrudan yasaklanmasını gerektirmektedir.

لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ

(Eğer Allah'a ibadet etmek istiyorsanız, güneşe de aya da secde etmeyin,)¹⁴

وَلَا تَقْرُبُوا الزَّوْجَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا

(Sakin zinaya yaklaşmayın; doğrusu bu çirkindir, kötü bir yoldur,)¹⁵,

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ

(Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın,)¹⁶,

وَلَا تَقْرُبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ

(Yetim malına, erginlik çağına erişene kadar en iyi şeklin dışında yaklaşmayın,)¹⁷ âyetlerinde başında nehiy lâ'sı (لَا) bulunan müzari fiillerle söz konusu hususlar yasaklanmıştır.

⁹ Bakara, 2/286.

¹⁰ Muhammed b. Abdîrrahman b. Ömer Ebû'l-Me'âli Celaluddin el-Kazvinî, *el-İzâh fî Ulumi'l-Belağa*, Beyrut: Dâru'l-Cîl, y.y. C. VIII, s. 88.

¹¹ Serahsî, *Usûl*, s.127; Râzî, Ebu Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberîstânî, *el-Mahsûl Fî İlmi Usuli'l-Fıkıh*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, c.II. s.11; Âmidî, Ebû'l-Hasen (Ebû'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, s. 329.

¹² Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, s.384; Abdulkerim Zeydân, *el-Vecîz fî Usûli'l-fıkıh*, Müessesetü Kurtuba s. 354.

¹³ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâfî el-Makdisî, *Ravdatu'n-Nazır ve cünnetü'l-Menazır*, Beyrut: Müessesetü Reyyan, C. II, s. 595; Süleyman b. Halef Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *İhkâmü'l-Fusûl fî Ahkâmî'l-Usûl*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1949, s. 74.

¹⁴ Fussilet, 41/37.

¹⁵ İsrâ, 17/32.

¹⁶ İsrâ, 17/33.

¹⁷ En'âm, 6/152.

b. Yasaklama Anlamı İçeren Emir Kalıbı

Arapçada bazı fiiller yapı olarak “terk etme, bırakma” anlamı içermektedir. وَذُرْ “Vzr” kökünden oluşan fiil de bunlardandır. Ancak bu fiilin sadece müzari ve emir formunun bu anlamda kullanıldığı ifade edilmektedir.¹⁸

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

(Ey inananlar! Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah'ı anmaya koşun; alim satımı bırakın; bilerseniz, bu sizin için daha iyidir.)¹⁹ âyetinde fiilin başında herhangi bir yasaklama edatı olmamasına rağmen cuma esnasında alış-veriş yasağı, “terk etme” anlamı içeren çoğul emir (وَذَرُوا) sığasıyla ifade edilmiştir.

c. İstifhâm-ı İnkârî

İstifhâm-ı İnkârî “bir şeyin hoşça gitmeyen ve istenmeyen bir durum olduğunu, öyle olmaması gerektiğini soru sormak yoluyla muhâtaba anlatmak” manasında bir üsluptur. Bu üslupla muhatap düşünmeye sevk edilir, dikkatinin bir noktaya odaklanması sağlanır. Kur’ân-ı Kerîm’de sıkça başvurulan bir üslup olarak karşımıza çıkan istifhâm-ı inkârî ile muhatap nezdinde kabul edilmeyen bir durumun farkına varılması amaçlanmaktadır. Bu üslup yerine göre tevbih (kınama) ve tekzîb (yalanlama) gibi anlamlar da içermektedir. Ancak daha çok ilgili eylemin engellenmesi ve yasaklanması amacıyla başvurulan bir üslup olduğu anlaşılmaktadır.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعاً أَفَأَنْتَ تُكْفِرُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ

(Rabbin dileyseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi inanırdı. Öyle iken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın?)²⁰ âyeti, aslında Hz. Peygamber’in insanlara iman etmeleri için baskı yapması istifhâm-ı inkârî kalıbı kullanılarak yasaklanmıştır.

Usul eserlerinde nehiy konusu işlenirken mutlak manâda nehyin tanımı, hakîkî delaleti, fesat ve butlan gerektirip gerektirmediği, fevr ve tekrara delaleti gibi konuların vurgulandığı görülmektedir.²¹ Bununla da, sarîh nehyi kastettikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla usulcülerin sarîh nehye oranla gayr-i sarîh nehye daha az temas ettikleri ortadadır.

2. Gayr-i Sarîh Nehiy

Sarîh nehyin dışında kalan ve lafız yahut manâ olarak yasaklama ifade eden sîgalarla ortaya çıkan nehiy türüdür. Bu nehiy türü muhtelif suretlerde ortaya çıkabilir. Ancak en barizleri fiil cümlesi, isim cümlesi, şart cümlesi ve lüzûm cümlesi gibi kalıplarla oluşanlardır. Tüm bu hususları aşağıda örnekleriyle değerlendirmeye çalışacağız.

¹⁸ Serdar Mutçalı, el-Mu’cemu’l-Arabiyyü’l-Hadîs, “vzr” md. Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995, s. 972.

¹⁹ Cuma, 62/9.

²⁰ Yunus, 10/99.

²¹ Şevkânî, *İrşâdu’l-Fuhûl*, s. 495.

a. Fiil Cümlesi

Kur'an-ı Kerim'de fiil cümlesi formunda oluşan gayr-i sarfî nehiyeler değişik kalıplar kullanılmıştır. Bunların en belirginleri yapı ve mana olarak yasaklama içeren (حَرَّمَ) ve (يَنْهَى) gibi kelimelerin yahut türevlerinin kullanılması, helal (وَلَا يَحِلُّ) yahut iyilik (لَيْسَ الْبِرُّ) gibi kavramların nefyi, fiilin doğrudan veya fiilin cezasıyla birlikte, azarlama ve kötü bir surette sunulması gibi hususlardır. Söz konusu kullanım şekillerini örnekleriyle değerlendirmek konunun anlaşılmasına daha iyi katkı sağlayacaktır.

i. Tahrir Lafzı İle Oluşan Gayr-i Sarfî Nehiy

Tahrir ve türevlerinin kullanılması herhangi bir eylemin yasak veya haram olduğunun en açık delillerindendir. "Harume" fiilinin şeddeli hali "haram kılma, yasaklama" anlamındadır. Söz konusu fiil bazı âyetlerde malum yahut meçhul formda mazi fiil bazılarında ise müzari fiil şeklinde kullanılmıştır.

i1. Fiilin Mazi malum Sîgası (حَرَّمَ)

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

(De ki: Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmedeği bir şeyi, Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.)²²

Ayette Yüce Allah yapı ve mana olarak haram kılmayı ifade eden fiil kullanarak gizli-açık her türlü kötülüğü, tecavüzü ve şirki yasaklamıştır.

i2. Fiilin Mazi meçhul Sîgası (حُرِّمَتْ)

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِّن نِّسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ

(Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size **haram kılındı**)²³ âyetinde mazi meçhul sîgasıyla tahrir ifade eden (حُرِّمَتْ) kelimesi kullanılmıştır. Zemahşerî, bu âyette geçen tahririnden kastedilen hususun onların nikâhı olduğunu ifade etmektedir.²⁴ Serahsî gibi usulcüler de, söz konusu âyetlerde geçen hususların haram olduğunu "Bir hususta helâllik ve haramlığın aynı anda bulunmasının imkânsızlığı sebebiyle yukarıdaki yasağın nikâhla ilgili olduğu açıktır"²⁵ şeklinde açıklamıştır.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخُزْزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِبَغْيِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ

(Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, (taş, ağaç vb. ile) vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş

²² A'râf, 7/33.

²³ Nisâ, 4/23.

²⁴ Cârullâh Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidit-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, Riyâd: Mektebetü'l-Abikân, 1998, C. I, s. 493.

²⁵ Serahsî, *Usul*, s. 90; Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Cessâs er-Râzî, *el-Fusûl fi'l-Usûl*, Kuveyt: et-Turasi'l-İslami, 1985, s. 257.

(hayvanlar ile) canavarların yediği hayvanlar -ölmeden yetişip kestikleriniz müstesna- dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size **haram kılındı**)²⁶

i3. Fiilin Müzari malum Sığası (وُحِرِمَ)

وُحِرِمَ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثُ

(Onlara pis şeyleri haram kılar.)²⁷ âyetinde ise müzâri fiilin malûm kalıbı kullanılmak suretiyle pis ve çirkin her şeyin yasaklandığı vurgulanmıştır.

Söz konusu âyetlerde sıralanan hususların haram olduğu “حَرَّمَ” ve türevlerinin malûm yahut mechûl kalıpları kullanılarak ortaya konmuştur. Burada لا تَفْعَلُوا (yapmayın!) şeklinde sarîh nehiy kalıbı değil gayr-i sarîh kalıplar kullanılmıştır. Bu bağlamda İzz b. Abdisselâm, Şariin terkinini talep ettiği hususlar ile yapılmasını istemediği yahut yapmanı kınadığı fiilleri haram kılmanın delilleri kapsamında zikretmiştir.²⁸

ii. Olumlu Bazı Kavramların Nefyi Suretiyle Oluşan Gayr-i Sarîh Nehiy

ii1- El-Birr (İyilik) Lafzının لَيْسَ ile Nefyi Suretiyle Oluşan Gayr-i Sarîh Nehiy

لَيْسَ nakıs fiillerden olup başında geldiği cümlelerin anlamını olumsuz hale getirir. Söz konusu eylemin istenmediği muhataba bildirilerek olumlu ve istenen alternatif eylem zikredilir.

وَلَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تَأْتُوا النُّبُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأَتَى النُّبُوتَ مِنْ أَسْوَاقِهَا وَأَنبَغِهَا وَأَقْبَلَهَا وَاللَّهُ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ

(İyi davranış, asla evlere arkalarından gelip girmeniz **değildir**. Lâkin iyi davranış, korunan (ve ölçülü giden) kimsenin davranışdır. Evlere kapılarından girin, Allah'tan korkun, umulur ki kurtuluşa erersiniz.)²⁹ âyetinde Araplarda yaygın olan bir cahiliye âdeti tenkit edilmiş ve olması gereken takva boyutuna vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla gayr-i sarîh bir surette iyilik olarak sanılan bir eylem yasaklanmıştır. Aşağıdaki âyette de aynı durum söz konusudur.

لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ

(**İyilik**, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz **değildir**. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere inanır.)³⁰

الْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ، وَالْإِنَّمَا مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ، وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ

²⁶ Mâide, 5/3.

²⁷ A'râf, 7/157.

²⁸ İzzuddin Abdulaziz, *el-İmâm fi E'yâni Edilleti'l-Ahkâm*, Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1987, s. 105.

²⁹ Bakara, 2/189.

³⁰ Bakara, 2/177.

(İyilik güzel ahlaktır. Kötülük ise insanların görmesinden rahatsız olduğun kalbindeki şüpheli şeylerdir.)³¹

Hadisten açıkça anlaşıldığı gibi الْبِرَّ (birr/iyilik) ile اِثْمٌ (ism/kötülük) zıt kavramlardır. Birr kavramının iyi ahlak, itaat, iyi ve tam ihsan anlamında olduğu açıktır. Anne-babaya iyilik de bu kapsamdadır.³² Amelden birr (iyilik) nefyedildiğinde karşılığındaki ism (kötülük) ortaya çıkar ki bu da gayr-i sarîh olarak tahrîm ifade etmektedir. Söz konusu âyetin tefsirinde Muhammed b. Âşur şöyle demektedir: “Âyette *birr’in olumsuzlanması, söz konusu eylemin meşru olmadığına dâir delildir.*”³³

ii2- Helâl Lafzının Nefyi Suretiyle Oluşan Gayr-i Sarîh Nehiy

Helal, haddi zatında olumlu ve haramın zıddı olan bir kavramdır. Helalin olumsuzlanması ilgili eylemin haram olduğunun dolaylı bir ifadesidir ki gayr-i sarîh nehiy kapsamında değerlendirilmektedir.

الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٍ بِاِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَتَّخِذُوا مِمَّا آتَيْنَاهُمْ هُنَّ شَيْئًا اِلَّا اَنْ يَخَافَا اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ

(Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir. Kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şey almanız **size helâl olmaz**. Ancak erkek ve kadın Allah'ın sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam tatbik edememekten korkarlarsa bu durum müstesna.)³⁴

وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِيْ اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

(Eğer onlar Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanmışlarsa, rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri **kendilerine helâl olmaz**.)³⁵

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرْتُوا النِّسَاءَ كَرْهًا

(Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız **size helâl değildir**.)³⁶

Herhangi bir şeyden helalliğin nefyi birr'in (iyilik) nefyine yakındır. Eğer الْبِرَّ (iyilik) اِثْمٌ (kötülüğün) zıddı ise helallik de haramlığın zıddı olur. Tahlil ve tahrîm Allah'ın elindedir. Dolayısıyla eğer Allah, bir şeyden helalliği nefyetmişse haram dışında hüküm kalmaz. Zira helal ve haram karşılıklı iki yüzdür. Bu anlamda Zemahşerî'nin de ifade ettiği gibi³⁷ yukarıdaki âyetlerde sıralanan hususlardan helalliğin nefyi tahrimde delalet etmektedir. Şirbinî ise لَا يَحِلُّ ifadesinin tefsirinde “Mümin kişi ona cür'et etmez ve o fiili yapmak ona yakışmaz” demektedir.³⁸ Zuhaylî de gayr-i sarîh nehiyden bahsederken (Kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şey almanız size helâl olmaz.) âyetini örnek göstermektedir.³⁹

³¹ Müslim b. Haccâc en-Nisaburî, *Sahihu*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Hadis No: 2553.

³² Muhammed Tahir b. Aşur et-Tunusî, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984, C. II, s. 127; Ali b. İsmail b. Seyde el-Mursî, *el-Muhkem ve'l-Muhitu'l-A'zam*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000, C. X, s. 240.

³³ İbn Âşûr, Muhammed b. Muhammed et-Tahir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984, C. II, s. 197.

³⁴ Bakara, 2/229.

³⁵ Bakara, 2/228.

³⁶ Nisa, 4/19.

³⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, C. I, s. 490.

³⁸ Muhammed b. Ahmed eş-Şirbinî, *Tefsiru Siraci'l-Vehhâc*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. I, s. 125. Ayrıca Bkz. Hamd b. Hamdî es-Sâ'idî, *el-Mutlak ve'l-Mukayyed*, Medine: İmadetü Bahsi'l-İlmî, 2003, s. 103.

³⁹ Muhammed Mustafa ez-Zuhaylî, *Usuli'l-fikhi'l-İslamî*, Dımaşk: Dâru'l-Hayr, 2006, C. II, s. 30.

iii. Fiilin Nefiy Kalıbıyla Gelmesi Suretiyle Oluşan Gayr-i Sarîh Nefiy

Arapçada mazi yahut müzari fiillerin başında anlamını değiştiren/dönüştüren bir edat olmadığı müddetçe olumlu ve müsbet olarak kabul edilirler. Ancak başlarında (لا) ve (مَا) gibi nefiy (olumsuzluk) edatları bulunursa anlam da olumsuzlanır ve dolaylı bir nefiy (yasaklama) söz konusu olmaktadır. Bundan dolayı gayr-i sarîh nefiy kapsamında değerlendirilmektedir.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ

(Vaktiyle biz, İsrailoğullarından: Yalnızca Allah'a kulluk edeceksiniz, ana-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz diye söz almıştık.)⁴⁰ âyetinde Yüce Allah, nefiy manâsında bir ihbar ve haddi zatında sarîh emir ve nehiyden daha belirgin olan (لا تَعْبُدُونَ) ifadesini kullanmıştır. Zira imtisâl (yerine getirme) hususunda daha erken davranmayı ifade ettiği gibi nehye konu olan husustan kaçınmayı da aynı derecede gerektirmektedir.⁴¹

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ

(Cehennem ehli oldukları onlara açıkça belli olduktan sonra, akraba dahi olsalar, (Allah'a) ortak koşanlar için af dilemek ne peygambere yaraşır ne de inananlara.)⁴² âyetine göre bir Müslüman müşrik olan ana-babasına istiğfârda bulunup “Rabbim! Onlara rahmet et!” diyemez.⁴³

Dilcilere göre Kur'an'da geçen “ما كان” ifadesi iki anlamda kullanılmıştır: Birincisi; yukarıdaki âyette olduğu gibi nefiy,

مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا إِلَّا اللَّهُ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْلَمُونَ

(O suyla, bir ağacını bile bitirmeye gücünüzün yetmediği güzel güzel bahçeler bitirdik. Allah'tan başka bir tanrı mı var! Doğrusu onlar sapıklıkta devam eden bir gürühtür.)⁴⁴ âyetinde ise nefiy anlamında kullanılmıştır.

لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ

(Ona ancak temizlenenler dokunabilir.)⁴⁵ âyeti ise nefiy anlamında bir haber olmakla birlikte zâhiri itibariyle nefiy manâsında bir nefiy söz konusudur. Aynı zamanda Kur'an'a sadece temiz olanların dokunması gerektiğini ifade eden bir isteğe delalet etmektedir. Bunu destekleyen başka bir unsur da Hz. Peygamberin “لا تمس القرآن إلا وأنت طاهر” (Ancak temiz haldeyken Kur'an'a dokun!)” şeklindeki hadisidir.⁴⁶

⁴⁰ Bakara, 2/83.

⁴¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, C. 1, s. 159.

⁴² Tevbe, 9/113.

⁴³ Muhammed b. Ömer b. Hasan Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420, C. XX, s. 327.

⁴⁴ Neml, 27/60.

⁴⁵ Vâkıa, 56/79.

⁴⁶ Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhîr fî Usûli'l-Fıkıh*, Kuveyt: Vezâretü'l-Evkâf ve's-Suûni'l-İslâmiyye, 1992, C. III, s. 157; Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmail es-San'anî, *Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûğî'l-Merâm min Cem'i Edilleti'l-Ahkâm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1991, C. I, s.14; Şevkânî, *Neylu'l-Evtâr*, Dâru'l-Hadîs, 1993, C. I, s. 259; Kurtubî, *el-Câmi'*, C. II, s. 401; Nâsıruddîn, Ebû'l-Haber Abdullah Ömer eş-Şîrâzî el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418, C. I, s. 292; Hâkim en-Nisâburî, *el-Müstedrek*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.

Zerkeşî'nin naklettiğine göre hitapta nefiy hâlindeki " لا " nehiy hâlindeki durumundan daha etkilidir. Çünkü nehiy, vürudundan önce hükmün var olduğunu içerirken nefiy daha önce sabit olmayıp menfi olan hükmün hâlini ihbâr içermektedir.⁴⁷ Bazı kıraatlara göre ise bu âyette geçen (لا) nâhiye olabileceği gibi nâfiye de olabilir.⁴⁸

iv. Nehiy ve Türevleri Kullanılarak Oluşan Gayr-i Sarîh Nehiy

Arapçada "nhy" kök harflerinden oluşan fiil "engelleme, yasaklama" anlamındadır. Bu ifade mazi yahut müzari bütün müştaklarıyla aynı anlamı değişik açılardan yansıtmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'da bu kelimedenden sonra gelen bütün hususların hoş karşılanmadığı ve istenmediği açıktır. Bu anlamda gayr-i sarîh bir nehiy söz konusudur.

إِنَّ اللَّهَ بِأَمْرٍ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ
(Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.)⁴⁹ âyetinde Cüveynî'nin de vurguladığı gibi⁵⁰ mutlak ve zâhir kalıbı tahrir gerektiren (وَيَنْهَىٰ) ifadesine yer verilmiştir.

v. Kınama (Tevbîh) Yahut Azabın Müjdelenmesi Suretiyle Oluşan Gayr-i Sarîh Nehiy

Tevbîh, kınamak, ayıplamak ve tehdit etmek anlamları taşır. Kişi kötü bir iş yaptığında, Arap dilinde, onu kınamak için tevbih ifadesi kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de başvurulan tenkit ve tevbih (kınama) üslubu aslında muhatabın içinde bulunduğu kötü, istenmeyen bir durumu ortaya koymak, farkına varmasını sağlamak ve uyararak içindir. Bu üsluba bazen "oyalanma, gaflete düşme" manasındaki kelimelerle bazen de ilgili yanlıştta ısrar edilmesi ve ikazların fayda etmemesi üzerine "azap müjdeleme" şeklinde başvurulmaktadır.

أَلِهَاتِكُمُ النَّكَاتُ (Çokluk kuruntusu sizi o derece oyaladı ki.)⁵¹ âyeti, kabirlere uğrayıncaya kadar Kur'an'dan yüz çevirip oyun ve eğlenceye dalan, servet ve geçmişleriyle iftihar eden kimseleri kınamaktadır.⁵²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

(Ey iman edenler! (Biliniz ki), hahamlardan ve râhiplerden birçoğu insanların mallarını haksız yollardan yerler ve (insanları) Allah yolundan engellerler. Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjde!)⁵³ âyetinde "onlara elem verici bir azabı müjde!" ifadesi aslında uyarma ve tehdit içermektedir. Zira müjdeleme haddi zatında sevindirici haberlerle ilgili olmakla birlikte burada istiâre yoluyla uyarma manâsı kastedilmiş

⁴⁷ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, C. 3, s. 294.

⁴⁸ Muhammed Ebû Zeyd, *Cemheretü Ulûmi'l-Kur'ani'l-Kerim*, İnternet adresi: <http://jamharah.net/forumdisplay.php?f=577>

⁴⁹ Nahl, 16/90.

⁵⁰ Ebû'l-Meâlî Abdülmelik el-Cüveynî, *el-Burhân fî Usûli'l-Fıkh*, Kâhire: Dârü'l-Vefâ, 2012, C. I, s. 418.

⁵¹ Tekâsür, 102/1.

⁵² Tahir b. Âşur, *et-Tahrîr*, C. III, s. 518.

⁵³ Tevbe, 9/34.

ve bir nevi ironi yapılmıştır.⁵⁴ Bu ayette azap ile tehdit edilmek istemiyorsanız altın ve gümüş yığma işini bırakın. Şeklinde nehiy bulunmakta ve bu da gayr-i sarîh nehiy olarak değerlendirilmektedir.

vi. Fiilin Olumsuz Olarak Tasvir Edilmesiyle Oluşan Gayr-i Sarîh Nehiy

Yasaklanması istenen bir eylemin benzetmeler kullanmak suretiyle olumsuz olarak tasvir edilmesi, durumun ciddiyetinin farkına varılmasını sağlamak açısından çok etkili bir üsluptur. Bu üslup, muhatabı düşünmeye ve ilgili eylemden uzaklaşmaya sevk eder.

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ
الرِّبَا (Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların "Alım-satım tıpkı faiz gibidir" demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır.)⁵⁵ âyetinde Yüce Allah, faiz yiyenlerin cezasını, durumlarını olumsuz bir tarzda tasvir etmek suretiyle beyan etmiştir. Faiz yiyenler şeytan çarpmış kimselere benzetilmiştir. Onlar şuarsuzca hareket eder, kendilerini idare etmekten aciz en kötü durumdadırlar. Zira "kâr getirici" özelliğinden dolayı faizle alışverişi aynı kategoride değerlendirip faizi de helal gördüler. Bu tasvirin faizle muamele etmenin nehyi hükmünde olduğu açıktır. Âyetin sonunda faizle muameleyi sıradanlaştıran ve caiz görenlerle ilgili cehennemde -gerçek manâsı yahut "uzun müddet" anlamıyla- ebedi olarak kalma vurgusu da bu hususu destekler mahiyettedir.⁵⁶

vii. Fiilin Cezasıyla Birlikte Sunulması Şeklinde Oluşan Gayr-i Sarîh Nehiy

Hoş karşılanmayan ve yasaklanması istenen eylemin akabinde ceza ve azap boyutuna vurgu yapılması gayr-i sarîh nehiydir. Zira eylemin mahiyeti olumsuz olarak ortaya konmakta ve takip eden cümlede cezası da ifade edilmektedir.

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلُونَ سَعِيرًا
(Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıkmış olurlar; zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.)⁵⁷ âyetinde Yüce Allah, geniş af ve rahmetine rağmen yetim malı yiyenleri olabilecek en şiddetli azap ile tehdit etmiştir. Zira yetimler zayıflıkta son noktaya geldiklerinden Yüce Allah onları koruyup gözetlemede de olabilecek en büyük himaye sağlamıştır.

Ateşin insana acı vermesi ve malını telef etmesi gibi haksız yollarla yetimin malına zarar verenlerin canı ve malı da musibetlere maruz kalacaktır. Zira yetimlere yönelik bu muamele büyük günahlardan sayılan bir zulümdür. Dolayısıyla bu, dünya hayatında olabilecek musibetlere yönelik bir tehdit olup işin ahiret boyutu daha ağırdır.⁵⁸

⁵⁴ Tahir b. Âşur, *et-Tahrîr*, c. 30, s. 213, C. X, s. 111.

⁵⁵ Bakara, 2/275.

⁵⁶ Beydâvî, *Envârü't-Tenzil*, C. I, s.162; Tahir b. Âşur, *et-Tahrîr*, C. III, s. 86.

⁵⁷ Nisâ, 4/10.

⁵⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Çayb*, C. IX, s. 506.

viii. Fiil cümlesinde İstifhâm Edatlarıyla Oluşan Gayr-i sarîh Nehiy

Kur'an-ı Kerim'de fiil cümlesi ile başvuru istifhâm yöntemi, yasaklanmak istenen eylemin olumsuzluk boyutunu ortaya koymaya yönelik olup, bilgilenme talebi manasındaki istifham değildir. Zira Yüce Allah'ın buna ihtiyacının olmadığı açıktır. Ayrıca Kur'an'da istifhâm yönteminin hangi amaçlara yönelik olarak kullanıldığı aşağıda "İsim Cümlesi" başlığı altında belirtilmiştir.

وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَ بِهَتَّائِهَا وَإِنَّمَا مِيبًا

(Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. Siz iftira ederek ve apaçık günah işleyerek onu geri alır mısınız?)⁵⁹

وَكَيفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيبًا غَلِيظًا

(Vaktiyle siz birbirinizle haşır-neşir olduğunuz ve onlar sizden sağlam bir teminat almış olduğu halde onu nasıl geri alırsınız!)⁶⁰ Bu âyetlerde fiille başlayan cümlelerin başında iki sefer farklı istifham edatlarına yer verilmiştir.

Âyette nehiy unsuru, (فَلَا تَأْخُذُوا) "kesinlikle almayın" şeklinde önce sarîh olarak, ardından (أَتَأْخُذُونَهُ) (O halde yasak olmasına rağmen) alır mısınız? ve (وَكَيفَ تَأْخُذُونَهُ) (Haram olduğuna göre) bunu nasıl alırsınız? şeklinde istifhâm kalıbında gayr-i sarîh olarak yer bulmuştur. Süyûtî'nin de ifade ettiği gibi buradaki istifhâmın nehye delalet ettiği açıktır.⁶¹ Zira daha önce teminat olarak alınmış ve eşler arasında özel bir hukuk oluşmasına dayanak kılınmış olan mehrin geri alınması büyük bir günah ve haksızlık olarak değerlendirilmiştir. Kurtubî de söz konusu nehiyleri halvetle birlikte mehrin alınmamasının gereğine dair gerekçe olarak değerlendirmektedir.⁶²

b. İsim Cümlesi

Arapçada isim cümlesi mahiyet olarak haber vermek ve yargılamak içindir. Ancak hoş karşılanmayan bir durumu izah etmek için de etkilidir. Bu anlamda fiil cümlesi gibidir. Gayr-i sarîh nehiy isim cümlesi kalıbında değişik şekillerde gelebilir.

i. Gayr-i Sarîh Nehiy İsim Cümlesinin İstifhâm Kalıbında Olabilir

Arapların kullanımında istifhâm, normal şartlarda bilinmeyen bir şeyi anlamaya yöneliktir. Ancak bu durumun Allah için söz konusu olamayacağı açıktır. Bundan dolayı Kur'an'da istifhâm, hakiki manasında olmayıp eşsiz bir üslupla inkâr, takrir, taaccüp, tvbîh (azarlama), tahvîf (korkutma), tesviye (eşitleme) ve nehiy gibi değişik manâları ifa etmek için kullanılmıştır. İstenmeyen bir durum ortaya konurken "nasıl yaparsınız?", "bunu da mı yapıyorsunuz? Gibi yapı ve şekil olarak istifhâm kalıpları kullanılsa dahi "sakın yapmayın" anlamı içerdiğinden bu durumlarda gayr-i sarîh bir nehiy söz konusudur.

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ
فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

⁵⁹ Nisâ, 4/20.

⁶⁰ Nisâ, 4/21.

⁶¹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Dercü'd-Dürer fi tefsiri'l-Âyi ve's-Suver*, Beyrut: Dâru'l-Hikme, C. II, s. 581.

⁶² Kurtubî, *el-Câmi'*, C. V, s. 102.

(Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?)⁶³ âyetinde caydırıcı ve uzaklaştırıcı gerekçeleri sıralamak setiyle istifhâm yoluyla çok etkili bir yasaklama üslubu kullanılmıştır.⁶⁴ Başka bir ifadeyle istifhâm kalıbıyla gelen âyetten ilgili hususlardan uzak durmayı gerektiren emir kastedilmiştir.⁶⁵ Dolayısıyla içki içmek yasaklanmış, ondan uzak durulması istenmiştir.

ii. Gayr-i Sarîh Nehiy İsim Cümlesinin Tehdit Kalıbında Olabilir

Kur'an, bazen insanın istenmeyen amellerini zikreder ve şiddetli bir tehdit ile sakındırmak ister. Aşağıdaki âyette insanların tenasül ve cinsel ihtiyaçlarını karşılama tabii ve meşru olmayan yollara tevessül etmesi haddi tecavüz ve taşkınlık olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla tehditle birlikte gayr-i sarîh bir nehiy söz konusudur.

إِنكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ

(Siz, şehveti tatmin için kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz taşkın bir milletsiniz.)⁶⁶ âyetinde geçen "müsrifûn" herhangi bir işte olması gerekenle yetinmeyen, türünün benzerlerinde haddi aşanlardır. Yani içinde buldukları bâtilde ve işledikleri suçta aşırıya gitmektir. Ayrıca söz konusu isrâfta, sebât ve devama delalet eden isim cümlesinin kullanılması dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu durumu inkârdan ziyade, şehvetlere tabi olmayı ve çirkinlikleri işlemeyi gerektiren hâllerine vurgu yapılmıştır. Artık onlar için haddi tecavüz ve çirkinlikler içinde yaşamak sıradanlaşmıştır.⁶⁷

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ الَّذِينَ هُمْ يُزَاهَوْنَ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ

(Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar gösteriş yapanlardır ve hayra da mâni olurlar.)⁶⁸ âyetlerinde Yüce Allah namazlarını ciddiye almayı gösteriş yapanlarla hayra mani olanları çetin bir azap ile tehdit etmektedir. Tehdidin de ancak Allah'ın emrine karşı gelenlerle emredildikleri gibi ibadetlerini yerine getirmeyenlere yönelik olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla cümlede geçen tehditlerin namazı zamanında kılmayanlara, riyakârlık yapanlara yönelik bir yasaklama içerdiği ayette gayr-i sarîh olarak yani zımnî olarak Bu tür işleri kesinlikle yapmayın şeklinde bir nehiy söz konusudur. Zira cezaya inanma ve tehditlere dikkat etme durumunda Allah korkusu başlar ve bunlara cesaret edilemez.⁶⁹

iii. Gayr-i Sarîh Nehiy İsim Cümlesinde Nefiy Kalıbında Olabilir

ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

⁶³ Mâide, 5/91.

⁶⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, C. I, s. 675.

⁶⁵ Hâmid Avni, *el-Minhâcu'l-Vâzih li'l-Belâğa*, Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, C. II, s. 103.

⁶⁶ A'râf, 7/81.

⁶⁷ Tahir b. Âşur, *et-Tahrîr*, C. VIII, s. 232; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, C. II, s. 125; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, c. III, s. 22.

⁶⁸ Mâûn, 107/4-7.

⁶⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, C. IV, s. 804.

(O kitap (Kur'an); onda asla şüphe yoktur.)⁷⁰ âyetinde “kararsızlık, şüphe”⁷¹ anlamındaki (رَيْبٌ) ifadesinin nefiy edatı olan لَا ile olumsuzlandığı görülmektedir. Bu durumda âyetin anlamı “Kur'an'da şüphe yoktur” şeklindedir. Ancak söz konusu nefiyden nehiy (yasaklama) manâsında haber kastedilerek “لا ترتابوا (şüpheniz olmasın!)” şeklinde anlaşılması mümkündür.⁷² Dolayısıyla gayr-i sarîh bir nehiy söz konusudur.

الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَرَوُا كَيْفَ يُخَيِّرُ الرِّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُوا يَا أُولِي الْأَلْبَابِ

(Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur. Ne hayır işlerseniz Allah onu bilir. (Ey müminler! Ahiret için) azık edinin. Bilin ki azığın en hayırlısı takvâdır. Ey akıl sahipleri! Benden (emirlerime muhalefetten) sakının.)⁷³ âyetinde geçen “فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ” ifadelerinin anlamı “sevişmek yoktur, sövüşmek yoktur!”, “وَلَا جِدَالَ” ifadesinin anlamı da “dövüşmek yoktur” şeklinde nefiydir. Ancak burada kastedilen söz konusu eylemlere teşebbüs edilmemesidir.⁷⁴ Yani hac esnasında söz konusu eylemlerin yapılmaması istenmektedir. Dolayısıyla gayr-i sarîh bir nehiy ile bu tür fiillerin işlenmelerinin haram olduğu anlaşılmaktadır.

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

(Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tâğutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir.)⁷⁵ âyetinde de aynı mantıkla nehiy manâsında bir haber (لَا إِكْرَاهَ) söz konusudur.⁷⁶ Yani dinde zorlamaya gidilmesi kesinlikle yasaklanmıştır.

iv. Gayr-i Sarih Nehiy İsim cümlesinde اِثْمٌ (günah) İfadesi Kullanılarak Oluşabilir

Bazı kelimeler bizzat suç veya günah anlamı içermektedir. Bu tür kelimelerin kullanıldığı cümlelerde söz konusu eylemin istenmediği, suç teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla gayr-i sarîh bir nehiy söz konusudur. Bu kelimelerden biri de اِثْمٌ (günah) ifadesidir.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا

(Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için birtakım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür.)⁷⁷ âyetinde geçen اِثْمٌ ifadesi Kurtubî'nin de ifade ettiği

⁷⁰ Bakara, 2/2.

⁷¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Çayb*, C. II, s. 265; Tahir b. Âşur, *et-Tahrîr*, C. I, s. 223.

⁷² Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, *el-Vasît fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecîd* Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994, C. I, s. 78.

⁷³ Bakara, 2/197.

⁷⁴ Vâhidî, *el-Vasît*, C. I, s. 301; Kurtubî, *el-Câmi'*, C. II, s. 409.

⁷⁵ Bakara, 2/256.

⁷⁶ Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr*, c. III, s.26; Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, C. I, s. 154.

⁷⁷ Bakara, 2/219.

gibi şarabın haram olduğuna dâir delildir.⁷⁸ Günahın fazla olması içki içilmesinin gayr-ı sarîh bir şekilde yani zimnen yasak olduğunu ifade etmektedir.

c. Şart Cümlesi

İçinde şart ve koşul anlamı bulunan cümlelere şart cümlesi denir. Fiilin gerçekleşmesinin önceden ifade edilen şarta bağlı kılındığı cümlelerdir. Başka bir ifadeyle bir cümlede birbirlerine bağlanan iki eylem söz konusudur. Bunlardan biri şart cümlesi diğeri de ceza cümlesidir. Genelde ikinci cümlede yer verilen maşrûnun (ceza yahut günah) gerçekleşmesi koşulan şartın gerçekleşmesine bağlandığı ifadelerdir.

فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

(Her kim bunu işittikten ve kabullendikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı onu değiştirenleredir. Şüphesiz Allah (her şeyi) işitir ve (her şeyi) bilir.)⁷⁹ âyetinde içeriği belirlenen ve taraflarca kabul edilen bir vasiyet söz konusu olup bunun değiştirilmesi günah olarak değerlendirilmiştir. Değiştirilmesi durumunda günah ve ceza, değiştirme eyleminde bulunan kişiye yönelik olup günah ile tebdil arasında şart meşrû ilişkisi vardır. Tebdile dayalı günahdan bahsedilmesi de gayr-ı sarîh nehye delalet etmektedir.⁸⁰

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يُرُدُّوكُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ

(Ey iman edenler! Eğer kâfirlere uyararsanız, gerisin geriye (eski dininize) döndürürler de hüsrana uğrayanların durumuna düşersiniz.)⁸¹ âyeti de bu kapsamdadır. Zira Yüce Allah kâfirlere itaati hüsrân, mağfiret ve cennetten mahrumiyetle irtibatlandırmıştır. Yani kâfirlere itaat olması durumunda hüsrana uğrama durumu söz konusu edilmiştir. Bu da onlara uymamaya dâir gayr-ı sarîh nehye delalet etmektedir.⁸²

وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ

(Kim Allah'a ve Peygamberine karşı isyan eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar ve onun için alçaltıcı bir azap vardır.)⁸³ âyetinde tahrim delili açıktır. Zira Yüce Allah mirasçıların paylarını beyan ettikten sonra itaata teşvik (tergîb) ve isyana dâir uyarma, korkutma (terhîb) mahiyetinde ceza ve mükâfattan bahsetmiştir. Başka bir ifadeyle Allah'a isyan gerçekleşirse(şart) ebedi cehennem cezası (maşrûn) söz konusu olacaktır. Burada isyandan maksat küfür ise ebedi cehennem, kebâir ise cehennemde sınırlı bir müddet kalma söz konusu olur. Her iki durumda da Allah'a isyan ve sınırları aşmamaya dâir gayr-ı sarîh bir nehiy olduğu açıktır.⁸⁴

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعْنَةُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا

⁷⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006, C. III, s. 60.

⁷⁹ Bakara, 2/181.

⁸⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, C. I, s.224; Kurtubî, *el-Câmi'*, C. II, s. 268.

⁸¹ Âl-i İmrân, 3/149.

⁸² Râzî, *Mefâtihi'l-Ğayb*, C. XI, s. 333; Vâhidî, *el-Vasît*, C. I, s. 502.

⁸³ Nisâ, 4/14.

⁸⁴ Râzî, *Mefâtihi'l-Ğayb*, C. IX, s. 525; Kurtubî, *el-Câmi'*, C. V, s. 82.

(Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.)⁸⁵ âyetinde kasden bir insanı öldürene elim bir azap öngörülmüştür. Yani kasden bir müminin öldürülmesi durumunda (şart) ebedi cehennem azabıyla cezalandırma (maşrû) söz konusudur. Dolayısıyla burada gayr-i sarîh bir nehyin varlığı açıktır.⁸⁶

d. Lüzûmî Cümle

“Herhangi bir şeyin başka bir şeyi gerektirmesi” anlamındaki lüzûmî cümleden, usulcülerin nezdinde yaygın olan “bir şeyi emretmek onun zıddını nehyetmektir” şeklindeki kaide⁸⁷ kastedilmektedir. Emrin vücûba delâlet ettiğini savunan usulcüler, emir lafzını ya mana yönünden ya da lafız yönünden emredilen şeyin zıddının haramlığına delil olarak kabul ederler. Bu hususta usulcüler arasında bazı ihtilaflar söz konusudur.⁸⁸ Bu ilkeyi kabul eden fıkıhçılara göre bir şeyin lüzûmî olması onun zıddı olan şeyin de zımnen yani gayri sarîh olarak yasaklanmasını gerektirir. Ancak söz konusu ihtilafların detaylarına girecek durumda değiliz.

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

(Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'an'ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun.) âyetinde Yüce Allah kullarına ramazan ayını oruçla geçirmelerini emretmektedir. Bir şeyi emretmek onun zıddını nehyetmek olduğundan kulun, söz konusu emrin zıddından vazgeçmesi ancak emredileni hemen (fevr) yerine getirmesiyle mümkündür. Bu durumda emredileni erteleme (te'hir) yahut meşru bir mazerete dayalı olarak farklı bir zamanda ifa etme ancak bir karine yahut delil ile mümkündür.⁸⁹ Dolayısıyla meşru herhangi bir özürlü olmayan müminlerin Ramazan ayını oruçla ihya etmeleri talep edilmektedir. Bu anlamda bu ayda oruç tutmama gayr-i sarîh olarak nehyedilmiştir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ

(Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarınızı terk edin.)⁹⁰ âyetindeki nehyin tahrime delaleti açıktır. Zira Yüce Allah faiz gelirinin tamamından uzaklaşmamızı ve sermayemizle yetinmemizi istemektedir. Dolayısıyla bu emrin zıddı olan faizden kaçınmamak, Allah'ın emrine muhalefet ve ona isyan⁹¹ olarak değerlendirildiğinden gayr-i sarîh bir nehy söz konusudur.

⁸⁵ Nisâ, 4/93.

⁸⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, C. X, s. 183.

⁸⁷ Serahsî, *Usul*, C.I, s. 97; Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, C. 2, s. 252; Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Tilimsânî el-Mâlikî, *Miftâhu'l-Vusûl ilâ Binâi'l-Fürû'i ale'l-Usûl*, Kahire: Mektebetü'r-Reşâd, (y. y.), s. 45; Âl-u Teymiyye, (Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. el-Hadîr b. Muhammed el-Harrânî, *el-Müsevvede fî Usûli'l-Fıkh*, Kahire: Matbaatü'l-Medenî, 1422, s. 49.

⁸⁸ Bu hususta muhtelif görüşler yanında Cüveynî, Gazzâlî ve İbn Hâcib'in de Mutezile gibi düşündüğü bilinmektedir. Bkz. Gazzâlî, *el-Menhûl*, s.140; İsnevî, Cemâluddîn Abdurrahîm b. Hasan eş-Şâfiî, *et-Temhîd fî Tahrîci'l-Furû' ale'l-Usûl*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, s. 90.

⁸⁹ Ebû İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şirâzî, *et-Tabsira fî Usûli'l-Fıkh*, Dimaşk: Dâru'l-Fıkr, 1403, s. 55.

⁹⁰ Bakara, 2/278.

⁹¹ Vâhidî, *el-Vecîz*, s. 193; İbn Âşur, *et-Tahrîr*, C. III, s. 93.

SONUÇ

Nehiy, başka bir ihtimale mahal vermeyecek tarzda bir şeyin terk edilmesinin istenmesi anlamında hâss bir lafızdır. Sarîh ve gayr-i sarîh olmak üzere iki kısma ayrılır. Sarîh nehyin kendisine has bir sîgası söz konusudur. Kur'an'da sarîh nehye ait kalıp ve ifadeler, Arapça bilgisine sahip ve Kur'an ilimlerine vâkıf kimseler tarafından bilinmektedir. Bununla birlikte bu sîganın dışında farklı kelime, cümle ve üsluplarla bir şeyin terk edilmesinin istenmesi mümkündür. Nitekim emir ve nehiy gibi teklifi hükümlerin tesisine yönelik olarak Kur'an'da geçen lafızların tek bir kalıp yerine muhtelif kalıplarla ifade edildiği görülmektedir. Bu da gayr-i sarîh nehiy kapsamında değerlendirilir. Gayr-i sarîh nehiylere ait kalıp ve ifadeler muhtelif şekillerde geldiklerinden bunların tespiti ayrı bir çaba gerektirmektedir.

Gayr-i sarîh nehiy fiil, isim, şart yahut luzûmî cümlelerde muhtelif kalıplarda geldiği görülmektedir. Bu kapsamda; fiil cümlesinde mazi veya müzari, malum yahut mechûl değişik türevleriyle "yasaklama, haram kılma" manasındaki "hrm" köklü lafızlar kullanılarak, haddi zatında olumlu ve istenen eylemlere delalet eden "el-birr" yahut "helal" lafızları ve türevlerinin nefyi (olumsuzlanması) suretiyle, fiilin başında nefiy edatlarının getirilmesiyle, kınama, azarlama anlamındaki fiillerin kullanılması veya istenmeyen fiilin cezası eşliğinde sunulması suretiyle oluşmaktadır. Gayr-i sarîh nehiy İsim cümlesinin nefyi şeklinde olabildiği gibi istenmeyen bir hususun inkârı ve reddi mahiyetinde istifhâm veya söz konusu eylemin sonuçlarına dikkat çeken tehdit kalıbında da olabilir. Şart cümlesi kapsamında da istenmeyen eylemin gerçekleşmesi durumunda bazı müeyyidelere vurgu yapılmaktadır. Lüzûmî cümledeki gayr-i sarîh nehiy ise herhangi bir şeyin emredilmesi zıddının yasaklandığı kabulünden hareketle ortaya çıkmaktadır.

Gayr-i sarîh nehiy mahiyet ve delalet olarak sarîh nehiy gibidir. Yani sarîh nehiy ile herhangi bir şeyin haram olduğu ortaya konduğu gibi gayr-i sarîh nehiy ile de bazı hükümlerin haramlığı sabit olmaktadır. Ayrıca mutlak nehyin fesat/butlân, fevr ve tekrara delaleti hususundaki ihtilaflar gayr-i sarîh nehiy için de geçerlidir.

Gayr-i sarîh nehiylerin delaletinin tespiti ile ahkâma delaletinin ortaya konması Arap dili inceliklerini bilmeyi gerektirmektedir. Bundan dolayı tefsir çalışmalarında bulunan âlimler ile fıkıh usulcileri Şâriin muradını keşfe yönelik olarak ilk günden beri Arapçaya özel önem vermişlerdir.

KAYNAKÇA

Âlû Teymiyye (Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. el-Hadır b. Muhammed el-Harrânî, *el-Müsevvede fî Usûli'l-Fıkh*, Beyrut: Dâru İbn Hazm.

Âmidî, Ebû'l-Hasan Seyfuddîn Ali b. Ebî Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî, (1981), *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî.

Âmidî, Ebû'l-Hasan Seyfuddîn Ali b. Ebî Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî (2003), *Muntehe's-Sûl fî 'İlmi'l-Usûl (el-İhkâm'ın muhtasarı)*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

Avnî, Hamid (y.y.), *el-Minhâcu'l-Vâdiha li'l-Belâğa*, Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs.

Bâcî, Süleyman b. Halef Ebû'l-Velîd (1949), *İhkâmu'l-Fusûl fî Ahkâmi'l-Usûl*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale.

Beydâvî, Nâsıruddîn Ebû'l-Haber Abdullah Ömer eş-Şîrâzî (1418), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.

- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî (1985), *el-Fusûl fi'l-Usûl*, Kuveyt.
- Cüveynî, Ebû'l-Meâlî Abdülmelik (2012), *el-Burhân fî Usûli'l-Fıkh*, Kâhire: Dârü'l-Vefâ.
- Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, Muhammed b. Ali et-Tayyib el-Mu'tezilî (1403) *el-Mu'temed fî Usûli'l-Fıkh*, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Ebû Zeyd, Muhammed, *Cemheretü Ulûmi'l-Kur'anî'l-Kerim*, (الناهيّة) bahsi, İnternet adresi, <http://jamharah.net/forumdisplay.php?f=577>, Erişim; 24.09.2018.
- İbn Abdisselam, İzzuddin Abdulaziz (1987), *el-İmâm fî Eyâni Edilleti'l-Ahkâm*, Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslamiyye.
- İbn Âşûr, Muhammed b. Muhammed et-Tahir (1984), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus: Dârü't-Tunusiyye.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyya, (1979), *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüğa*, Beyrut: Dârü'l-Fıkr.
- İbn Seyde, Ali b. İsmail (2000), *el-Muhkem ve'l-Muhitu'l-A'zam*, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed, *Ravdatu'n-Nazır ve Cünnetü'l-Menazır*, Beyrut: Müessesetü Reyyan.
- Gazzâlî, , Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, (1368), *el-Mustasfâ min İlmi'l-Usûl*, I-II, İrân, Dârü'z-Zehâir.
- İsnevî, Cemâluddîn Abdurrahîm b. Hasan eş-Şâfiî, (1400), *et-Temhîd fî Tahrîci'l-Furû'ale'l-Usûl*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Kazvinî, Muhammed b. Abdirrahman b. Ömer Celaluddin, (ts.) *el-İzâh fî Ulûmi'l-Belâğâ* (Muhammed Abdulmun'im Hafacî), Beyrut: Dârü'l-Cil.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir, (2006), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XXIV, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Mutçalı, Serdar (1995), *el-Mu'cemu'l-Arabiyyü'l-Hadîs*, "vzr" md. Dağarcık Yayınları, İstanbul, s. 972
- Müslim b. Haccâc Ebû'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî (2001), *Sahîh*, (thk.), Muhammed Fuâd Abdulbaki, I-V, Beyrut, Dârü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Nisâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbûrî, (1990), *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, I-IV, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Huseyn et-Taberistânî (2004), *et-Tefsîru'l-Kebîr ev Mefâtihu'l-Ğayb*, I-XXXIII, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Râzî, Zeynuddîn Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdilkâdir, (1987), *Muhtâru's-Sihâh*, Dimaşk: Dârü'l-Basâir.
- Sâ'idî, Hamd b. Hamdî, (2003), *el-Mutlak ve'l-Mukayyed*, Medine: el-Câmi'atü'l-İslamiyye.
- San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmail, (1991), *Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûğî'l-Merâm min Cem'i Edilleti'l-Ahkâm*, Beyrut: Dârü'l-Fıkr.
- Salahuddîn Ebû Saîd Halîl b. b. Abdillâh Keykeldî el-'Alâî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî (y.y.), *Tahkîku'l-Murâd fî Enne'n-Nehye Yaktadî'l-Fesâd*, Kuveyt: Dârü'l-Kütübî's-Sekâfiyye.

Serahsî, Ebû Bekir Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (y.y.), *Usûlü's-Serahsî*, Beyrut: Dâru'l-Marife.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (2009), *İrşâdu'l-Fuhûl ilâ Tahkîki'l-Hakki min İlmi'l-Usûl*, Dımaşk: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib.

Şirâzî, Ebû İbrahim b. Ali b. Yusuf (1403), *et-Tabsira fî Usuli'l-Fıkh*, Dımaşk, Dâru'l-Fıkr.

Şirâzî, Ebû İbrahim b. Ali b. Yusuf (2013), *el-Luma' fî Usuli'l-fıkh*, Beyrut: Mektebetü Nizam,

Şirbinî, Muhammed b. Ahmed (y. y.), *Tefsiru's-Sirâci'l-Munîr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

Tilmsânî, Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Mâlikî (y.y.), *Miftâhu'l-Vusûl ilâ Binâi'l-Fürû'i ale'l-Usûl*, Kahire: Mektebetü'r-Reşâd.

Vâhidî, Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî (1415), *el-Vecîz fî Tefsiri'l-Kitabi'l-Azîz*, Beyrut: Dâru'l-Kalem.

Apaydın, Yunus (2006), "Nehiy", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), C. 32, İstanbul, s. 544-547.

Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh (y.y.) *el-Bahru'l-Muhît fî Usûli'l-Fıkh*, Kuveyt: Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye.

Zemahşerî, Cârullâh Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed (1992), *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Riyâd: Mektebetü'l-Abikân.

Zeydân Abdulkerim, *el-Vecîz fî Usûli'l-fıkh*, Müessesetü Kurtuba.

Zuhaylî, Vehbe (1986), *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, I-II, Dâru'l-Fıkr, Dımaşk.